

LYUDMILA ULITSKAYA

YEŞİL OTAĞ

RUSÇA ASLINDAN ÇEVİREN: HAZAL YALIN

Çağınızdaki yanlışlıklarla barışık olmayın. Onun ahlaki yanlışlıkları, bizi haklı kılmaz; onun insanlık dışılığı, onunla barışık olunmadan insan kalmak için yeterli değildir.

B. Pasternak'tan V. Şalamov'a

9 Temmuz 1952

PROLOG

Tamara, yağlı omlet dolu tabağının başında gördüğü rüyayı hatırlamaya çalışarak oturuyor ve yiyordu.

Annesi Raisa İlyiniçna, seyrek dişli bir tarağı, saçlarının arasından, bu canlı keçeyi fazla çekiştirmemeye çalışarak yumuşak hareketlerle geçiriyordu.

Radyo gösterişli bir müzik kusuyordu ama pek de yüksek sesle değil; paravanın arkasında büyükanne uyuyordu. Sonra müzik sustu. Ara epeyce uzun sürdü, sıradan bir ara değildi. Sonra herkesin tanıdığı ses yükseldi:

“Dikkat dikkat! Burası Moskova radyosu. Sovyetler Birliği’nin bütün radyo istasyonları çalışıyor. Hükümet beyannamesini yayınlıyoruz...”

Tarak, Tamara’nın saçlarında donakaldı, kız ansızın uyandı, omletini yuttu ve hırıltılı sabah sesiyle konuştu:

“Anne, herhalde saçma bir nezle çıkmış, bütün ülkeyi sarmış...”

Sözünün sonunu getiremedi, Raisa İlyiniçna olanca kuvvetiyle tarağı çekti, Tamara’nın başı geriye kaykıldı, üstelik hiddetle kaşlarını çatı.

“Sus,” diye fısıldadı Raisa İlyiniçna, bağırmmamak için zor tuttuğu bir sesle.

Büyükanne, kapıda, üzerinde Çin Seddi kadar eski bir hırkayla dikilmiş duruyordu. Radyo haberini aydınlık bir yüzle dinledi ve şöyle dedi:

“Rayeçka, Yelisevskiy’den tatlı bir şeyler al. Bugün Purim bayramı; sanırım Sameh gebermiş.”

Tamara o sıralar Purim’in ne olduğunu, neden tatlı almak gerektiğini ve o geberen Sameh’in de kim olduğunu bilmiyordu. Hem aile içindeki gizli konuşmalarda ta eski zamanlardan beri Stalin’i ve Lenin’i parti isimlerinin ilk harflerine göre, “s” ve “l” diye çağırdıklarını, bu harflerin de eski, gizli bir dilde “sameh” ve “lamed” adlarını taşıdığını nereden bilecekti ki!

Bu arada radyodaki sevilen ses, hastalığın nezle olmadığını bildirdi.

* * *

Galya üniformasını giymiş, önlüğünü arıyordu. Nereye girdi bu? Karyolanın altına eğildi; oraya düşmüş olmasın?

Ansızın annesi, bir elinde bıçak, diğerinde patatesle fırladı mutfaktan. Sesi de öyle acayıptı ki Galya, annesinin elini kestiğini sandı. Ama kan görünmüyordu.

Sabahları ağırlaşan babası başını yastıktan kaldırdı:

“Ne bağıyorsun Ninka? Sabah bu saatte bağırılır mı?”

Ama annesi daha da yüksek sesle bağırmaya başladı, kesik kesik ulumalar yüzünden söyledikleri neredeyse anlaşılmıyordu:

“Öldü! Ne uyuyorsun, salak herif? Kalk! Stalin öldü!”

“Resmi açıklama mı yapıldı?” dedi babası, perçemi alnına yapışmış başını kaldırdı.

“Hastalandığını söylediler. Ama öldü, yemin olsun, öldü! İçimde öyle bir his var!”

Arkasından anlaşılmaz ulumalar geldi gene, onlar arasında da dramatik bir soru:

“Oy, oy, oy! Ne olacak şimdi? Ne olacak bize? Başımıza bir iş gelir mi?”

Babası kaşlarını çattı, kaba bir tavırla cevap verdi:

“Ne böğürüyorsun, aptal kadın? Ne böğürüyorsun? Daha kötüsü olacak değil ya!”

Galya sonunda önlüğünü çıkarmayı başardı; hakikaten karyolanın altına düşmüştü.

“Aman, buruşuk kalsın, ütülemeyeceğim!” dedi.

* * *

Sabaha doğru sıcaklık düştü, Olya tersiz, öksürüksüz tatlı bir uykuya daldı. Ve neredeyse öğlene kadar uyudu. Ancak o zaman uyandı çünkü annesi odaya girmiş ve bağırırcasına, kutlama yapar gibi bir sesle:

“Olga, kalk! Başımıza bir felaket geldi!” demişti.

Olya, gözlerini daha açmadan bunun bir rüya olduğu umuyla yastığa sarıldı ama boğazında korkunç bir darbe hissetti, düşündü: “Savaş! Faşistler saldırdı! Savaş başladı!”

“Olga, kalk!”

Ne büyük bela! Faşist sürüleri kutsal toprağımızın böğrünü yarıyor, herkes cepheye gidiyor ama Olya’yı almayacaklar...

“Stalin ölmüş!”

Yüreği ağzına geldi ama gözleri açılmadı; Tanrı’ya şükür, savaş değilmiş. Savaş başladığında yetişkin biri olacak, o zaman askere alırlar. Başını battaniyeyle örttü, rüyasında homurdandı: “O zaman beni de alırlar.” Ve bu güzel düşünceyle uykuya daldı.

Annesi onu rahat bıraktı.

MUHTEŞEM OKUL YILLARI...

10

Kaderleri birbirlerine bağlanmış insanların kaçınılmaz karşılaşmalarına yol açan hareketlerin izini sürmek ilginçtir. Böyle karşılaşmalar kimi zaman kaderin özel bir çabası olmaksızın, mevzu üzerinde kurnaz hazırlıklar yürütülmeksizin, olayların doğal sırasını izleyerek olur; mesela insanlar aynı blokta yaşarlar veya aynı okula giderler.

Bu üç oğlan da birlikte okuyordu. İlya ve Sanya, birinci sınıftan beri; Miha ise onlara daha sonra katılmıştı. Her birinin kendi kuluçkasında kendiliğinden ortaya çıkan hiyerarşi içinde, ne kavgaya ne de zalimliğe elverişli oluşları sayesinde üçü de en düşük mevkileri işgal ediyordu. İlya uzun boylu ve sıskaydı, elleri ve ayakları kısa yenlerinden ve paçalarından upuzun çıkardı. Ayrıca, kıyafetinden bir şeyleri yırtmamış tek bir çivi ve demir de yoktu galiba. Annesi, yalnız ve kederli Marya Fyodorovna, çarpık elleriyle şekilsiz yamalar yapmak için perişan oluyordu. Dikiş sanatından nasiplenmemişti. Her zaman diğer kötü giyimli çocuklardan daha kötü giyinen İlya, devamlı şaklabanlık eder, alaya alırdı kendi yoksulluğunu, bu da yoksulluğu aşmak için harika bir yöntemdi.

Sanya'nın durumu daha kötüydü. Fermuarlı ceketi, kız gibi

kirpikleri, yüzünün sinir bozucu sevimliliği ve evde hazırlanmış sandviçleri sardığı keten peçeteler, sınıf arkadaşlarında devamlı kıskançlık ve tiksintiye neden oluyordu. Bundan başka piyano çalmayı da öğreniyordu; çokları, onun bir eliyle büyükannesinin elini tutup diğer eliyle de nota dosyasını taşıyarak, hatta kimi zaman, ağır olmasa da derdi bitmeyen hastalık günlerinde bile eski adı Pokrovka olan ve gelecekte de bu adı alacak Çernişevski Caddesi'nden İğumnov Müzik Okulu'na gittiğini görürdü. Sert görünümlü bir kadın olan büyükannesi, incecik bacaklarını sirk atları gibi önüne koşar ve başını sallayarak yürürdü. Sanya ise seysis gibi yanı sıra ama azıcık gerisinden gelirdi.

Genel okulların tersine müzik okulunda Sanya'ya hayrandılar. Daha ikinci sınıfta öyle bir Grieg çalardı ki beşinci sınıflar bile üstesinden gelemezdi. İcracının kısa boyu da katkıda bulunurdu hayranlığa: Sekiz yaşındayken anaokulu öğrencisi sanırlardı, on iki yaşındayken de sekiz yaşında. Bu sebepten ötürü genel okulda Sanya'ya Cüce lakabını takmışlardı. Üstelik sevgi filan da yoktu altında; sırf meşum alaycılık. Sanya, özel olarak Sanya'yı değil ama zaman zaman okul müdürünü hedefleyen otomatik bir hınçtan ziyade, boyca pek aşağılayıcı bu farktan ötürü hep kaçardı İlya'dan.

İlya ile Sanya'yı bir araya getiren, beşinci sınıfta onlara katılıp genel bir coşku uyandıran Miha olmuştu; kendisi tembel olmayan bütün öğrenciler için ideal bir hedefti: kızıl saçlıydı çünkü. Kısacık kırpılmış kafası, altın gibi dökülmüş kâkülü, kafasının acayip bir yerinde dimdik duran şeffaf ve kızıla çalan kepçe kulakları, hatta iri, turuncu gözleri. Ayrıca dört göz ve Yahudi.

Miha'yı ilk defa, okulların açıldığı 1 Eylül'de, uzun teneffüste, tuvalette patakladılar; yalnız şiddetli değil, ders kabilinden. Hatta Murıgin ile Mutyukin de değildi dövenler –bunlar tenezzül etmemişti– onların çetesinden başkalarıydı. Miha, stoacılar gibi aldı payını, çantasını açtı, sümüğünü silmek için mendilini çıkardı, bu anda çantadan bir de kedi yavrusu fırladı. Kediye yakala-

dılar, elden ele dolaştırmaya başladılar. Bu sırada içeri giren İlya –sınıftaki en uzun çocuktuk!– kediye voleybolcuların başlarının üzerinde yakaladı, o sırada çalan zil bu ilginç meşgaleye son verdi.

İlya sınıfı girdi, kedi yavrusunu o sırada çıkagelen Sanya'ya verdi, o da gene çantasına gizledi.

Son teneffüste başlıca insanlık düşmanları, yani Murigin ile Mutyukin, kendileri gelecekteki filolojik oyunun temelini teşkil edecekler ve pek çok sebepten de anmayı hak ederler, bir süre aradılar kedi yavrusunu ama çok geçmeden unuttular. Dördüncü dersten sonra öğrenciler dağıldı, oğlanlar bağıra çağıra fırladı okuldan dışarı, bu üçünü de boş sınıfta yıldızpatlarının arasında bıraktılar.*

Sanya, boğuldu boğulacak kedi yavrusunu çıkardı çantasından ve İlya'ya uzattı. O da Miha'ya verdi. Sanya İlya'ya gülümsedi; İlya Miha'ya, Miha da Sanya'ya.

“Bir şiir yazdım. Onunla ilgili,” dedi Miha mahcup bir tavırla. “Şöyle.”

Kedilerin arasında bir güzeldi
Ve ölüme neredeyse hazırdı,
İlya onu ölümden kurtardı,
Kedi şimdi artık aramızda kaldı.

“Eh, iyidir. Puşkin değil tabii,” diye yorumladı İlya.

“Şimdi artık olmaz,” dedi Sanya; Miha da özeleştirel bir tavırla kabul etti:

“Evet, doğru. ‘O da aramızda kaldı’ demeli. ‘Şimdi’ demeyince daha iyi oluyor!”

Miha ayrıntılarıyla, sabah okula gelirken yolda zavallı kediye, hayvanı boğmak üzere olan bir köpeğin neredeyse patileri arasından çıkardığını anlattı. Ama eve götürememişti çünkü geçen

* Rusya'da okullar 1 Eylül'de açılır. İlk gün öğrenciler öğretmenlerine yıldızpatları hediye eder. –çn

pazartesi den beri yanında yaşadığı büyükannesinin henüz ne diyeceği meçhuldü.

Sanya kedinin sırtını okşadı ve içini çekti:

“Ben alamam, bizim evde kedi var. Onun hoşuna gitmez kesin.”

“Peki, ben alırım.” Ve İlya, umursamazca aldı kedi yi.

“Evdekiler bir şey demez mi?” diye sordu Sanya.

İlya sırtıttı:

“Ben evde ne dersem o olur. Annemle normal bir ilişkimiz var. Beni dinler.”

“Resmen yetişkin; ben asla onun gibi olamayacağım, hatta ‘Annemle normal bir ilişkimiz var,’ bile diyemem. Doğruya doğru; küçük oğulum ben. Gerçi annem dinler beni de. Büyükannem de dinler. Hem de herkesten çok dinler! Ama gene de başka türlü bu,” diye düşündü Sanya hü zünle.

İlya’nın kemikli, koyu benekli, yaralı bereli ellerine baktı. Uzun parmaklar, böyle parmakları olsa iki oktav çalar. Miha bu sırada kedi yi başına, dün Pokrovskie Kapısı’ndaki asil yürekli berberin bıraktığı kızıl peluş kâkülünün üzerine koymuştu. Kedici k kayıyordu, Miha onu en tepeye yerleştirdi.

Okuldan üçü birlikte çıktı. Kedi ye erimiş dondurma yedirdiler. Sanya’nın parası vardı. Dört dondurmaya yetti. Daha sonra, Sanya’nın neredeyse daima parası olduğu da ortaya çıkacaktı... Sanya ömründe ilk defa sokakta paketinden çıkarıp yiyordu dondurmayı; büyükannesi dondurma aldığı nda onu eve getirir, kısa bacaklı bir kâsenin içine koyarlar, üzerine vişne reçeli damlatırlardı ve ancak öyle yerlerdi!

İlya, esin gelmiş gibi, çalışıp kazanacağı ilk parayla kendisine nasıl bir fotoğraf makinesi alacağını anlattı ve bu parayı nasıl kazanacağı na dair planını da ortaya serdi.

Sanya sırrını açmadı; elleri ufacıktı, piyanist elleri değildi, bu da bir icracı için büyük bir dezavantajdı.

Yeni (son yedi senedir üçüncü) ailesinin yanında yaşayan, bu neredeyse yabancı s olan oğlanlara, anababasının öldüğünü, bu

teyze de onu yanında tutmazsa tekrar yetimhaneye dönmesi gerekeceğini anlattı.

Yeni teyzesi, Genya, zayıf bir kadındı. Belli bir hastalığı yoktu; kederli ve manalı bir tavırla konuşurdu kendi hakkında: “Hep hastayım,” derdi ve devamlı olarak da bacaklarındaki, sırtındaki, göğüslerindeki ve böbreklerindeki ağrıdan yakınırdı. Ayrıca kötürüm bir kızı vardı; bu da sağlığına olumsuz etkide bulunuyordu. Her iş zor geliyordu kadına; nihayetinde yetim yeğeni almaya karar verdi aile, kadına da onun bakımı için para toplayacaklardı. Hem Miha yabancı değildi; savaşta ölen kardeşinin oğluydu.

Oğlanlar gevezelikle yürüdüler, yürüdüler, sonra Yauza’nın yanında durdular, sustular. Hepsı aynı anda iyi hissetmişlerdi kendilerini: güven, dostluk, hak eşitliği. Kimin baş olduğunu da düşünmüyorlardı; tersine, hepsi de birbirini aynı ölçüde merak ediyordu. Saşa ile Niki’yi, Serçe Dağları’ndaki yemini bilmiyorlardı henüz, çok kitap okuyan Sanya, Gertsen’i de anlatmamıştı henüz. Zaten bu iğrenç yerler de –Hitrovka, Gonçarı, Kotelniki– yüzlerce yıldır şehirdeki en pis mekânlar sayılıyordu ve romantik yeminler için yaratılmamışlardı. Ama önemli bir olay meydana geldi: İnsanlar arasında böylesi bağlanışlar, ancak genç yaşta mümkündür. Çengel ta yüreğe atılır, insanları çocuksu dostlukla bağlayan ip ise bütün ömür boyunca kopmaz.

Bir süre geçtikten sonra yüreklerin bu birliğine, “Teslis” ve “Trio”yu geri çevirdikleri uzun tartışmaların ardından azametli “Trianon” ismini koyacaklar. Avusturya ve Macaristan’ın ayrılmasıyla ilgili hiçbir şey bilmiyorlardı, bu kelimeyi güzelliğinden ötürü seçmişlerdi.*

Bu “Trianon”, yirmi sene sonra, İlya’nın, her ne kadar makamını belirtmemiş olsa da devlet güvenlikte yüksek mevkide ve

* Versailles yakınlarında bir köy; 4 Haziran 1920’de I. Dünya Savaşı’nın galibi devletlerle Macaristan arasında imzalanan ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’na son veren anlaşma burada imzalanmıştı. –çn

pek de inandırıcı olmamakla birlikte Anatoliy Aleksandroviç Çibikov adını veren istihbaratçıyla görüşmesinde de ortaya çıkacak. Bütün bir devlet güvenlik çetesinin muhaliflerle mücadele hâlindeki en kurnaz militanları bile o yıllarda “Trianon”u Sovyet karşıtı bir gençlik örgütü olarak kabul etmekten çekinirdi.

İlya’nın hakkını vermek gerek: İlk fotoğraf makinesiyle birlikte gerçek bir fotoğraf arşivi yapmaya başladı; bu arşiv günümüze kadar eksiksiz geldi. Ancak ilkokul yıllarında dosyasının üzerinde, “Trianon”dan çok daha az esrarlı bir isim vardı: “Lurçat’lar”.

Uzun sözün kısası, oğlanları, daha sonra belgeleneceği gibi, pek de yüksek olmayan bir özgürlük ideali bir araya getirmişti, bu ideal sayesinde ya hayatını derhal feda etmek, ya da çok daha sıkıcı, bütün hayatını yıldan yıla nankör bir halkın hizmetine sunmak gerekti; Saşa ve Niki bundan yüz küsur sene önce öyle yapmıştı; minik kedi yavrusuna gelince, 1951 yılının 1 Eylül gününün sarsıntılarını atlatıp da hayatta kalmaya yazgılı değildi. Zavalılık, iki gün sonra İlya’nın ellerinde öldü ve Pokrovka Caddesi (o sırada, kendisi de hayatını asil idealler uğruna tüketen Çernişevski’nin adını taşıyordu) 22 numaralı apartmanın avlusu-ndaki bankın altına gizlice ancak törenle defnedildi. Apartmanın lakabı bir aralık şifonyer idi ama şimdiki sakinlerinden pek azı bunu işitmiş olabilirdi.

Kedi, bir zamanlar genç Puşkin’in kuzenleriyle birlikte oturup gayet hoş şiirlerini söyleyerek eğlendirdiği bankın altında son uykusunu uyuyordu. Sanya’nın büyükannesi hep hatırlatırdı: oturdukları apartman pek güzel devirler geçirmişti.

Sınıfta, şaşılacak şekilde ve epey süratle – iki hafta veya bir ay içinde değişti birtakım şeyler. Miha tabii ki hissetmedi bunu, nereden bilecekti ki daha önce nasıl olduğunu, acemiydi. Sanya ve İlya ise hissetti; sınıfta hiyerarşinin en dibindeydiler gene ama şimdi yalnız değillerdi, bir toplam olmuşlardı. Ve bu suretle, içinden geçerek küçük bir dünyanın ortak sahasına katılamayacakları belirsiz bir alametle azınlık olarak kabul edilmeye başlandılar. İki

lider, Mutyukin ve Murigin geri kalan herkesin elini sımsıkı tutuyordu; aralarında tartıştıklarında ise sınıf, bu terk edilmişlerin asla katılmadıkları iki düşman partiye bölünüyordu – hem zaten kabul etmezlerdi ki. Neşeli, kötücül, kanlı ve kansız kapışmalar olurdu o zaman, herkes de onları unuturdu. Ama sonra, Mutyukin ve Murigin barıştıklarında, bu dost tutulmaz, arkadaş olunmaz meczuplara takılmaya başlarlardı gene; şöyle layığınca dövmeye güçleri yetmezdi ama korku ve huzursuzluk içinde tutmak ve kimin burada baş olduğunu devamlı hatırlatmak daha ilginçti: dört göz Yahudi, müzisyen, okul palyaçosu mu, yoksa Mutyukin ve Murigin gibi “normal çocuklar” mı.

Beşinci sınıfta ortaokul başladı; şimdi, Natalya İvanovna’nın (Mutyukin ve Murigin’e bile alfabeyi o öğretmişti; bu ikisine bebeklermiş gibi Tolenka ve Slavočka derdi) bütün sınıfa ortak verdiği dilbilgisi ve aritmetik yerine başka başka ders öğretmenleri ortaya çıkmıştı: matematikçi, resimci, botanikçi, tarihçi, Almanca ve coğrafyacı.

Hocaların hepsi de kendi derslerinde deli gibi şeylerdi; bir sürü ev ödevi verirlerdi ve “normal çocuklar” da kesinlikle üstesinden gelemezdi. İlkokulda hiç de parlamayan İlya, etrafına yeni arkadaşlar çekti; yeni yıla doğru düşük kalite dört gözlerin ve miskinlerin gayet iyi okudukları, Mutyukin ve Murigin’in ise kılı kılına geçtikleri ortaya çıktı. Yetişkinlerin sosyal dediği çatışma sertleşiyordu, daha bilinçli bir nitelik kazanıyordu, en azından baskı altındaki “azınlık” nezdinde. İlya ilk o zaman, arkadaş gruplarında uzun süre kullanılacak olan ünlü terimi ortaya sürdü: “mutyuklar ve murıglar”. Bu, daha sonraki dönemdeki meşhur “sovok” ile neredeyse eş anlamlıydı ama güzelliği kendi icatları olmasındaydı.

“Mutyug ve Murıglarda” en çok hiddeti Miha doğuruyordu; onun payına herkesten çoğu düşüyordu ama yetimhane tecrü-

* Sovyet dönemi insanları için kullanılan, aşağılayıcı bir ifade. –çn

besiyle kolaylıkla katlanıyordu okul kavgalarına, asla yakınmıyordu, sendelemiyordu, şapkasını alıp düşmanlarının ıslıkları altında topukluyordu. İlya başarıyla alaya vuruyordu, öyle ki sık sık alaylarıyla ve beklenmedik çıkışlarıyla şaşırtmayı beceriyordu düşmanlarını. Sanya ise en hassaslarıydı. Ama tam da bu nahoş hassasiyet nihayetinde kendisini savunmaya hizmet ediyordu. Bir defasında, okul tuvaletindeki muslukta ellerini yıkarken Mutyukin bu görülmemiş işe derin bir tiksintiyle müdahalede bulundu ve ondan suratını da yıkamasını istedi. Sanya, kısmen uysallığından, kısmen de ödlekliliğinden yıkadı; Mutyukin ise paspası alıp Sanya'nın ıslak yüzünü kuruladı. Bu sırada etraflarını meraklılar çevirmiş, eğlence bekliyorlardı. Ama eğlence çıkmadı. Sanya sarıldı, bembeyaz oldu ve bilincini kaybedip fayans döşeli zemine yığıldı. Zavallı rakip yenilmişti elbette ama tatmin edicilikten uzak bir surette. Başı geriye düşmüş, tuhaf bir hâlde yatıyordu yerde. Murigin, hareket etmediğinden emin olmak için ayağıyla böğrünü hafifçe dürtüklledi. Yumuşak bir tavrıla seslendi:

“Hey, Sanek, ne yayıldın öyle?”

Mutyukin de aptal aptal bakıyordu hareketsiz Sanya'ya.

Ama Sanya, bu canlandırıcı dürtüklemelere rağmen açmadı gözlerini. Bu anda Miha girdi tuvalete, bu dilsiz tabloya baktı ve okul doktoruna koştu. Amonyak, Sanya'yı hayata geri döndürdü; beden eğitimi de revire götürdü. Doktor kadın Sanya'nın tansiyonunu ölçtü.

“Kendini nasıl hissediyorsun?” diye sordu.

Gayet iyi olduğunu söyledi ama neler olduğunu hemen hatırlayamadı. Yüzüne sürülen pis paspası hatırlayınca da midesi bulandı. Sabun istedi, elini yüzünü özenle yıkadı. Doktor, velisini çağırmaaya kalktı. Sanya aramasın diye güçbela ikna etti. Annesi işteydi zaten, büyükannesini ise böyle tatsızlıklardan koruyordu. Zayıf düşen arkadaşına eve kadar eşlik etmek için öne çıktı İlya, doktor da derse girmesine gerek olmadığına dair pusula tutuşturdu eline.